

Muslimsk omsorgsarbejde

Naveed Baig, imam i Vridsløselille Statsfængsel, underviser og supervisor i sjælesorg i IKS

Denne artikel indeholder en begyndende refleksion over en muslimsk omsorgsteologi, baseret på min undervisning i sjælesorg i forbindelse med centrets omsorgsprojekt. Der er ikke skrevet meget om dette emne, og slet ikke i sammenhængende form. Forhåbentlig vil det blive muligt, på baggrund af vore erfaringer med projektet, at videreudvikle de teologiske refleksioner på dette utroligt vigtige område inden for islam.

Omsorgsetik set med islamiske øjne er ikke noget nyt. Den går helt tilbage til islams Profet (fred være med ham).¹ Denne etik har igennem historien skullet relatere til nye forhold og omgivelser. Og det er derfor vigtigt at definere, hvad muslimsk omsorgsarbejde er i dag, og altså her særligt i en dansk kontekst. Op igennem historien har omsorg i vidt omfang været en opgave

Ensom og syg på hospitalet.

for familien, mens organiseret omsorgsarbejde ikke har været et stort behov. I Danmark, og i Europa i det hele taget, ser vi, at også muslimer præges af individualisering og familieopløsning og den deraf følgende ensomhed, samtidig med at sundhedspersonalet kan have svært ved at håndtere de særlige problemer, der opstår i forbindelse med patienter med baggrund i andre kulturer og religioner.

Derfor er der brug for ressourcer stærke muslimer, der kan hjælpe i disse situationer, både i forhold til personale og patienter. Der er mange borgere med muslimsk baggrund, som ønsker støtte og svar, når de bliver syge og befinder sig på hospitaler og plejehjem - svar på spørgsmål omkring emner som liv, tro, lidelse og død.

Begrundelse for omsorgspligten

Et særdeles vigtigt værktøj til besvarelse af disse spørgsmål findes indenfor et af de mest oversete videnskabsområder inden for islam, nemlig *adab*, eksemplarisk opførsel. Det arabiske ord *adab* har mange betydninger, bl.a. eksemplarisk karakter, opførsel og handlemåde. *Adab* er at gøre det 'rigtige' på det rigtige tidspunkt, det rigtige sted og med de rette intentioner. I virkeligheden kunne man sige, at netop *adab* er det, der kan **forme** personligheden i en sådan grad, at omsorg for syge, lidende mennesker kommer i forreste række. Man kan ikke forestille

¹ Anthony Kyriakides-Yeldam skriver i sin artikel, 'Islamic medical ethics and the straight path of God', at muslimerne havde udviklet en islamisk etik inden for medicin m.m. tilbage i middelalderen. Islam and Christian-Muslim Relations vol.16 Nu 2 July 2005. P.213-226.

sig at være *mu'adab* (en som praktiserer *adab*) uden at være i nærheden af dem, som har det svært i livet. *Adab* og omsorg hænger derfor nøje sammen.²

Omsorg betragtes i islam som udtryk for noget meget dybt, subtilt og konstant. 'Allah elsker *rifq* (ideel omsorg) i alle handlinger' (Sahih al-Bukhari). Gud ser altså gerne, at Hans skabninger viser generøsitet og rummelighed i forhold til hinanden. Denne udmelding fra islams Profet udgør en grundlæggende søjle i mellemmenneskelige forhold. Det bekræftes også af hans egen livførelse. F.eks. da en begravellesprocession passerede Profeten, rejste han sig som udtryk for omsorg og respekt for den afdøde. Hans ledsager sagde forlegent: 'Oh Allahs sendebud, dette er jo en jødes ligtog!.' Profeten svarede klart og direkte 'Var han ikke et menneske?' (Sahih al-Bukhari)

Udgangspunktet i omsorgsarbejdet - både det, der foregår mennesker imellem og det, der er mere organiseret - er, at alle behandles lige, uanset køn, alder, etnicitet, religion mm. hvor de menneskelige værdier er øverst på hylden. Set fra et muslimsk perspektiv handler det om så hurtigt som muligt at hjælpe den trængende, den svage, den syge osv.

'Løb om kap med hinanden mod jeres Herres tilgivelse... de som giver ud i både gode og svære tider, de som behersker deres raseri og undskylder andre mennesker- Og Allah elsker dem, som handler smukt (Koranen 3:133-134).

Tålmodighed i omsorgsarbejdet

Islam instruerer de syge i tålmodighed, bøn og den indre søgen efter kilden, som er Gud. *Sabr* (tålmodighed) er den hjælpekilde, som muslimer ofte gør brug af i omsorgsarbejdet. I Koranen står der 'Sandelig er Allah sammen med de tålmodige.' Da Guds nærhed og 'ansigt' - et udtryk, som bliver brugt i Koranen og andre islamiske kilder - er målet for enhver troende, er det ikke ualmindeligt at høre ordet *sabr* i omsorgssamtaler blandt syge og lidende. For Gud har lovet at være hos dem, som udstråler *sabr* og udholdenhed.

Bønnen giver styrke, disciplin og længsel under hospitalsopholdet.. De fem daglige bønner giver struktur i dagligdagen og noget at glæde sig til for den syge, nemlig mødet med Gud. Også den mere personlige og frie bøn, *du'a* kan få stor betydning for den syge. Religiøse pligter prioriteres generelt anderledes under sygdom. For eksempel kan fasten udskydes til man bliver rask.

Det må også understreges over for de mennesker, som ønsker at arbejde med omsorg for patienter, at de fleste muslimer ikke er troende, og at det derfor er en god ide at bruge de første besøg til at finde ud af, hvilke interesser patienten har. De ikke-religiøse aktiviteter, som kan bringe glæde ind i patientens liv, er ikke mindre værd end de religiøse. Religionen skal ikke påtvinges nogen³ og muslimer har ikke forkyndelsespligt, men derimod pligt til at vise *husnul-ikhlaq* eller raffineret adfærd (ordet *ikhlaq* indgår i Koranen og alle andre islamiske værker). Dr. Tariq Ramadan bruger ordene præsentation, appel og invitation for det arabiske *da'wa*, som ikke skal 'forveksles med proselytisme eller forsøg på at omvende andre'.⁴

² For mere information om, hvordan *adab* og omsorg hænger sammen, læs '*kitab ul adab*'- kapitlet om eksemplarisk opførelse i hadith-værket Sahih al-Bukhari. Mange udsagn i dette kapitel handler udelukkende om omsorg for andre mennesker.

³ 'Der er ingen tvang i religiøse forhold' Koranen 2:256

⁴ Titlen på bogen er 'At være Europæisk Muslim' Hovedland 2002

Gavmildhed

Profeten har engang sagt: 'Kald ikke druer for gavmilde men sandelig er en troendes hjerte gavmild' (al-Bukhari) Gavmildhed en stor gave, som er meget mere end det blot at give. Til gavmildhed hører omsorg, kærlighed, tilsidesættelse af sig selv til fordel for andre. Gavmildhed og barmhjertighed er nogle af de guddommelige attributer, som skal praktiseres, før dens sødme og glæde kan opnås. Hjælp til de lidende, uanset om man har kendskab eller relationer til dem, er noget af det mest ædle og enestående man kan give.⁵ Disse guddommelige kvaliteter er nødvendige at reflektere over i et omsorgsarbejde, da de kan virke som helbredende og støttende faktorer over for de lidende. Man kan kun give det, man selv har i sig. Mange vil nok sige, at de indre kvaliteter sommetider skal findes frem. Måske er nogle af dem skjulte og skal opdages og raffineres, så de kan gives videre til dem, som allermest har brug for dem, de syge og desperate. Det handler om at lære sig selv bedre at kende og søge dybt ind i det indre rum for at opfange disse smukke perler. Koranen kalder det at stræbe efter det ultimative 'Han/hun har sandelig sejret, som har rensset (hjertet).' (Koranen 87:14)

Det er derfor ikke nemt at være en omsorgsarbejder, hvis man ikke selv har haft en god dag. Omsorgsarbejdet kræver energi og inspiration. Man kan ikke tillade sig at tage sine egne problemer, sin egen stress med til samtalerne. Det vil forstyrre begge parter i samtalen. Livet skal leves ved at man konstant sætter andre mennesker i centrum og hjælper dem. Det er en pligt, der bør være en integreret del af muslimers dagligliv. Samtidig er det også stærkt anbefalet at besøge de syge. Det var også en af Profetens faste gøremål. På dommedagen vil Gud ifølge hadith-kilderne, sige

"Oh søn af Adam, jeg var syg men du besøgte mig ikke. Søn af Adam vil sige Min Herre, hvordan kan jeg besøge dig, da du er verdenens Herre? Gud vil svare vidste du ikke at min tjener blev syg og du besøgte ham aldrig? Vidste du ikke, at du ville have fundet mig med ham hvis du havde kommet.....?"

Det kan heraf udledes, at Gud er sammen med de lidende på en måde, som mennesker er uforstående overfor, men som kun Gud kender, og Han forventer, at der aflægges besøg hos de syge. Gud beskytter de syge og tager sig af dem. Det er Guds gavmildhed, og Gud kender bedst sin egen gavmildhed.

Islams syn på sygdom og død

I islam beskrives sygdom som afrensning af synder. Lidelser kommer fra skaberen for at afprøve og dermed styrke den enkelte. Det giver også mulighed for refleksion og tilnærmelse til Gud. Men Gud, som er den mest barmhjertige kender af vore begrænsninger som mennesker, stiller os ikke over for prøvelser, som er større end vi kan bære. Desuden bliver prøvelserne givet os med de rette redskaber, så problemerne aflastes. Det betyder ikke, at det enkelte menneske ikke kan

⁵ Imam Nawawi nævner også dette i sin kommentar-samling af hadith-værket 'Sahih Muslim'

komme til at føle sig hjælpeløs i en situation, hvor de nærmeste må støtte med den hjælp, de nu kan give. Men Gud kender sine skabninger bedre end nogen andre og elsker dem ubegrænset trods fejl og mangler. Gud har skabt livet og døden for at 'teste' hvem der vinder kapløbet om de 'skønne' handlinger.

Døden ses således næsten som et slutpunkt for prøvelserne. Der er dog tre handlinger, som man kan blive belønnet for, selv efter døden. En af dem er *sadaqa jariya*⁶, en fortsat almisse, som f.eks. kan være i form af en brønd, skole eller hospital, som folk kan have gavn af i en længere periode. Døden ses også som en tilbagevenden til 'essensen' som er Gud, den evige. 'Hos jeres herre er endestationen.' (Koranen)

For muslimer er det ikke anbefalet at ønske døden pga. lidelse eller tragedie. Men hvis det absolut skal tages i betragtning, skal det lyde således: 'Og Gud! Lad mig leve så længe livet er bedst for mig, og lad mig dø hvis døden er bedst for mig' (Sahih al-Bukhari) Talemåden over for Gud, indstillingen til livet er her afgørende. (jf. definitionen af *adab* ovenfor). For Gud ønsker blot, at det bedste skal sejre over vores frygt og lidelse. Profeten *Ayyub* (Job) mindede sig selv om Guds barmhjertighed ved inderligt at påberåbe ham, da han var plaget af en forfærdelig sygdom i mange år.

Nogle praktiske råd

Ifølge de islamiske retslærde er det stærkt anbefalet (faktisk er det en social forpligtelse ifølge nogle) at aflægge besøg hos de syge, bl.a fordi deres selskab kan være med til at udrense ens egne personlige ugeringer. Muslimer vil derfor ofte bede de syge om at bede en bøn eller to for dem. Et sådan sygebesøg kaldes *Iyaadah*, som kommer af den arabiske rod for 'at returnere'. Folk vender nemlig altid tilbage til de syge og besøger dem adskillige gange, med mindre den syge helst vil være fri.

Profeten plejede at tale om denne bøn, når han besøgte syge mennesker: 'Ingen bekymring, det er en udrensning, hvis Allah ønsker.' (al- Bukhari) Udtrykket 'ingen bekymring' er en opmuntrende tilgang, som nedtoner sygdommen og fremhæver syndsforladelsen, som finder sted under sygdommen. Det anbefales, at der gives håb og positive udmeldinger til de syge.

Varigheden af besøget skal ikke være belastende for de syge, og man skal være tilpasningsparat i alle hendsender i forhold til patienten. Som tidligere nævnt, er det menneskelige aspekt i omsorgsarbejdet (og alle de andre områder i islam) hævet over alt andet.

Det er tilladt at aflægge omsorgsbesøg hos alle uanset religion, køn, hudfarve, etnicitet osv.

Profetens fæller besøgte en gammel kvinde Umm Ayman efter Profetens afsked fra verden, som de ikke var i familie med. Profeten plejede selv at besøge kvinden, da han var i live. Kvinder må også gerne besøge mænd, også uden for familien. Dog skal de religiøse forskrifter respekteres såsom anstændighed osv.

Hvis døden er nær, er der specifikke kapitler i Koranen som kan læses højt for den døende, dog kun med hans/hendes tilladelse. Trosbekendelsen kan også læses højt i håb om, at den døende vil recitere det og forlade verden med erindringen af Gud på tungen. Med trosbekendelsen på tungen

⁶ Nævnt i hadith-værkerne af bl.a. Imam Muslim og Imam Ahmad.

kan der derved opnå fred, som der beskrives omhyggeligt i Koranen: 'Og sandelig finder hjerterne fred i Guds ihukommelse'.

Omsorgsarbejdets fremtid

Det er en stor udfordring for samfundet i det hele taget at få etableret rimelige forhold i sundhedsvæsenet for sygdomsramte etniske minoriteter med muslimsk baggrund. Der er problemer med kommunikation, tværkulturel forståelse og respekt for systemet. Disse skal tackles gennem konstruktiv dialog og respekt for hinanden.

Omsorgsarbejdet og ressourcepersonerne i vort projekt, som har de nødvendige værktøjer, kan her spille en vital rolle i at få løst nogle af disse problemer. Erfaringer fra andre lande såsom England fortæller os, at det er muligt at håndtere disse komplekse problemstillinger. I mange tilfælde, også her i Danmark, har præsterne på sygehusene spillet en stor og ofte modig rolle i at afhjælpe og facilitere behov fra de etniske minoriteters side. Det kræver dog tid og tålmodighed at få optimale forhold, men vi er godt på vej. Med etablering af ressourceteamet, som både kan være en støtte for de etniske minoriteter og samtidig være brobygger mellem personale og patienter på hospitalerne i Københavnsområdet, har vi et signal om, at omsorgsarbejdet altid vil have en fremtid. For der hvor mennesker findes, vil der altid være et behov for omsorg.